

Юлія ЧЕРНЕЦЬКА,

доктор педагогічних наук,

*доцент, професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»*

Харківської обласної ради (Харків, Україна) ulakgy@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У НАРКОЗАЛЕЖНИХ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ЇХ СОЦІАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена вивченню теоретико-методичних основ формування ціннісних орієнтацій у наркозалежних як умови розвитку їх соціальності. Проаналізовано філософські передумови формування ціннісного та анти-ціннісного ставлення наркозалежної особистості до світу, до людей, до себе. Практичне втілення ідеї формування ціннісних орієнтацій у наркозалежних відбувається завдяки цілеспрямованому формуванню особистісної системи цінностей завдяки соціальному перевихованню в умовах реабілітаційного центру.

***Ключові слова:** наркозалежні, цінності, ціннісні орієнтації, самоставлення, самореалізація, ресоціалізація.*

Yuliya CHERNETSKA,

*Ph. D. hab. (Pedagogy), Associate Professor, Professor of Social Work and Social
Pedagogy Department, Communal Institution*

«Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy»

of Kharkiv regional council (Kharkiv, Ukraine) ulakgy@gmail.com

THE FORMING OF THE DRUG-DEPENDENT'S VALUE ORIENTATIONS AS A PRECONDITION OF THEIR SOCIALITY DEVELOPMENT

The article is devoted to the study of theoretical and methodological foundations of the forming of drug-dependent people value orientations as a condition of their sociality development. The philosophical preconditions of the forming of the value and anti-value attitude of drug-dependent people to the world, to people, to oneself are analyzed.

The problem of value orientations in philosophy connected with the possibilities of free choice of personality ways of self-realization and self-satisfaction is found out. Within the framework of subjective ontology the human existence meaning is through a) nature and art; b) society; c) human spirituality. In contemporary philosophical paradigms, the moral and spiritual values of man are in harmonious conjunction with the outside world, emphasizing the need for the formation of social norms and values.

The category "sociality" in the social-pedagogical sense as a complex personality formation, who has the features of healthy socially functioning personality, is considered. Long-term stay in an addictive state affects the deformation of the value system in the drug-dependent people, that supports their addictive behavior and serves as a factor in the desocialization of the individual.

The result of the formation of values in relation to the world of drug-dependent people will be manifestations such as: respect for family traditions, pride in their

race, surname, citizenship, patriotism, love of nature, careful attitude to its wealth, peacefulness and non-violence, hard work, the desire to social creativity, intelligence, curiosity, education. The result of the formation of sociality through the attitude of drug-dependent people to other people is humanity, altruism and tolerance but in the areas of the attitude of the drug-dependent people to himself and his own health are the care of his own health, the desire to lead a healthy lifestyle, self-perception and mental health, freedom-autonomy, self-determination, self-realization.

The methodical basis for the formation of value orientations is the work within the framework of behavioral approach. According to this approach, the teaching of drug-dependent people is a new form of behavior that eliminates self-destruction and enhances the self-worth of the individual.

One of the social-pedagogical tasks implemented in the rehabilitation center is the formation of the new system of values aimed at maintaining healthy lifestyle, recognizing and adhering to the norms of behavior adopted in society. At first, there are vital (biological) values associated with their own health. Subsequently, there is a gradual expansion of the functional responsibilities of the drug-dependent people, that positively affects the formation of his social values, which includes the family, close people, friends and other significant persons.

The practical implementation of the idea of the forming drug-dependent people value orientations is due to the purposeful forming of a personal value system through social rehabilitation in terms rehabilitation center.

Key words: *drug-dependent people, values, value orientations, self-actualization, self-realization, re-socialization.*

Постановка проблеми. Життєвий шлях особистості визначається можливістю самореалізації у багатьох сферах життєдіяльності. Тому проблема формування позитивних у соціальному аспекті ціннісних орієнтацій наркозалежних є вкрай актуальною для можливості їх повторного повернення до повноцінної життєдіяльності в суспільстві, а міра ставлення їх до себе, до людей, до світу, засвоєння ними моральних, духовних і соціальних норм і цінностей – найважливішою умовою розвитку їх соціальності. Остання розглядається нами як характеристика соціального суб'єкта, що дозволяє індивіду позитивно самореалізуватися в суспільстві.

Аналіз наукових здобутків свідчить, що в ракурсі нашого дослідження привертають увагу розвідки сучасних учених, тематика досліджень яких дотична до окресленої проблеми, а саме: соціалізація різних соціальних категорій (В. Бочарова, О. Безпалько, М. Галагузова, І. Зверєва, А. Капська, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Харченко); соціально-педагогічна робота з дітьми, молоддю та сім'єю (Т. Алексеєнко, І. Зверєва, А. Капська, С. Коношенко, Г. Лактіонова, Л. Романовська, І. Трубавіна); особливості ресоціалізації девіантної й делінквентної особистості (М. Галагузова, С. Горенко, В. Жукова, Л. Жук, І. Жук, Н. Калашник, О. Караман, В. Коваль, В. Лютий, О. Неживець, А. Реан, В. Садовський, В. Синьов, С. Харченко, М. Фіцула); психологічні та психотерапевтичні аспекти в роботі з наркозалежними (П. Андрух, М. Жидко, С. Кулаков, С. Ваїсов, О. Копитін, О. Богачов); формування здорового способу життя дітей та молоді (Ю. Бойчук, П. Гусак, Н. Зимівець, Я. Мудрий, С. Омельченко, В. Петрович, Г. Пономарьова); особливості впровадження корекційно-профілактичної

роботи (В. Беспалько, Л. Габора, Т. Журавель, Н. Литвинова, Н. Максимова, Т. Мартинюк, О. Мурашкевич, А. Нагорна, В. Поліщук, Л. Романовська); зміст та технології ресоціалізації проблемних категорій дітей і молоді (С. Горенко, Н. Калашник, О. Караман, В. Лютий, В. Синьов, С. Харченко); дослідження філософських основ цінності і сенсу людського буття як найвищих акмеологічних утворень, а також їх втрати як шляху до саморуйнування (А. Камю, С. Гроф, Ю. Нікітін, В. Франкл, Е. Фромм, Е. Тоффлер, М. Хайдеггер, А. Шопенгауер, К. Ясперс); соціально-педагогічні та психологічні проблеми розвитку соціальності особистості (Т. Алексеєнко, А. Брушлинський, Н. Лавриченко, К. Мілютіна, О. Рассказова, А. Рижанова).

Метою статті є розкриття теоретико-методичних основ для формування ціннісних орієнтацій у такої соціальної категорії як наркозалежні як умови розвитку в них соціальності.

Виклад основного матеріалу розпочнемо з аналізу праць філософського напрямку вчених, які звернули увагу на проблему кризи формування традиційних цінностей. Наприкінці XIX – початку XX ст. А. Камю, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, А. Шопенгауер, Е. Фромм та ін., здійснили вагомий внесок у розробку основ проблеми буття людини в суспільстві, сенсу і цінності її життя. Серед філософських праць, присвячених проблемам цінностей і відповідним їм ментальностям, варто відзначити також твори М. Бердяєва, Ф. Ніцше, Г. Сковороди, В. Соловйова, А. Печчеї, К. Ясперса та ін.

Зазначимо, що проблема цінностей у філософії щільно пов'язана із можливостями вільного вибору особистістю способів самореалізації і самозадоволення. У цьому зв'язку буде слушним трактування А. Шопенгауером у праці «Свобода волі на основі моралі: две основные проблемы этики» необмеженого індивідуалізму та гедонізму, що стали альтернативою традиційним цінностям у суспільстві XIX ст. Автор підводить до розуміння причин кризи цінностей у суспільстві, а зрештою причин важкої соціальної адаптації наркозалежної особистості в суспільстві. Автор пише: «...усіялке задоволення примарне, і те, що було досягнуто, ніколи не дає повного заспокоєння непокірливій волі...» (Шопенгауер, 2005: 278).

Починаючи з екзистенціалістської діалектики, філософи Е. К'єркегор, а згодом і Е. Фромм, передірали безпорадність бездуховної людини. Е. Фромм підкреслює, що сучасна людина тяжіє під напругою самотності і власної нікчемності, акцентуючи на тому, що пошуки моралі для вільної людини на шляху руйнування традиційних цінностей, згодом руйнують людяність, а в остаточному рахунку – і саму людину як особистість (Фромм, 1998).

У своїх творах «Бегство от свободы. Человек для себя», «Душа человека» Е. Фромм з'ясує сутність таких людських цінностей, як влада, залежність та особистісна незалежність. У руслі нашого дослідження, а особливо у ракурсі проблеми особистісної, внутрішньої незалежності наркозалежної особи, слушні думки Е. Фромма дають відповіді на питання: «Чому для одного індивіда свобода може стати непосильним тягарем, якого вона намагається позбутися?» (Фромм, 1998).

Поступово в сучасній західній філософії в рамках суб'єктивної онтології Ж.-П. Сартра, Е. Гуссерля, М. Шелера, Т. де Шардена, накреслюються нові акмеологічні основи для розуміння буття людини в суспільстві: в центрі всіх

форм буття знаходяться: а) природа та мистецтво; б) суспільство; в) духовність людини. У межах дослідження проблеми сенсу буття людини в соціумі для нашого дослідження представляють наукових інтерес ідеї Е. Гуссерля щодо інтерсуб'єктивності особистості, яку автор трактує як конституційовану «первинним его», що зрештою розроблялася у зв'язку з виокремленням певних соціальних характеристик людини у соціумі (Гуссерль, 2005).

Як бачимо, філософські ідеї досягають розуміння сенсу буття людини в гармонійному поєднанні із навколишнім світом, виокремлюючи необхідність формування суспільних норм і цінностей, ґрунтуючись на тенденції переходу від гносеології до фундаментальної онтології.

Розглядаючи соціальність с соціально-педагогічному сенсі як комплексне утворення особистості, якій притаманні риси здорової соціально функціонуючої особистості, відзначимо, що в науковий обіг поняття «соціальність» було введено завдяки працям французьких соціологів Е. Дюркгейма, Л. Леві-Брюля та їх послідовників В. Дуаза, Д. Жодле, С. Московичі. Сучасні соціологи В. Абушенко, А. Григорьев, Н. Отрешко вважають соціальність якістю особистості, що відображає її здатність бути суб'єктом соціальних відносин і забезпечує можливість спільних дій різних суб'єктів в одному соціальному просторі-часі (Енциклопедія, 2013: 99).

Спираючись на проаналізовані ідеї філософів, соціологів, психологів і соціальних педагогів, розкриваючи власне розуміння проблеми формування ціннісних орієнтацій наркозалежних як умови розвитку їх соціальності, представимо сутність і зміст такої роботи через розуміння наркозалежними *ціннісного та анти-ціннісного ставлення наркозалежної особистості до світу, до людей, до себе* у вигляді таблиці 1.

Як бачимо, ціннісне ставлення особистості як показник розвитку соціальності наркозалежних у блоці «*Ставлення до світу*» визначається через такі філософські категорії як «сім'я», «вітчизна», «земля», «мир», «праця», «культура», «знання», результатом сформованості цінностей цього блоку у наркозалежних будуть такі прояви як повага до сімейних традицій, гордість за свій рід, своє прізвище, громадянськість, патріотизм, любов до природи, дбайливе відношення до її багатств, миролюбність та неприйняття насилля, працелюбність, прагнення до соціальної творчості, інтелігентність, допитливість, освіченість відповідно. Результатом сформованості соціальності другого блоку «*Ставлення до інших людей*» в аспектах «Людина така, як Я сама», Людина як не Я (альтер-Его), Людина не така, як Я, вважатимемо гуманність, альтруїзм і толерантність. У блоці ставлення наркозалежної особи до «*Самої себе і власного здоров'я*», результатом і проявом соціальності будуть піклування про власне здоров'я, бажання вести здоровий спосіб життя, позитивне самосприйняття і душевне здоров'я, свобода-самостійність, самовизначеність, самореалізованість.

Практичне втілення ідеї формування ціннісних орієнтацій у наркозалежних відбувається завдяки цілеспрямованому *формуванню особистісної системи цінностей* завдяки соціальному перевихованню в умовах реабілітаційного центру.

Період вживання психоактивних речовин (ПАР) характеризується деформацією системи цінностей у наркозалежної особи, що підтримує їх адиктивну поведінку та слугує чинником десоціалізації особистості (Чернецька, 2015: 332).

Одним із соціальних завдань є формування нової системи цінностей, спрямованої на підтримку здорового способу життя, визнання та дотримання норм поведінки, прийнятих у суспільстві. Перебуваючи в реабілітаційному центрі, реабілітант знайомиться з системами цінностей людей, які його оточують. Першими кроками у зміні ціннісної бази клієнта є дотримання правил та норм поведінки в центрі. Постійна взаємодія з учасниками процесу, обмеження на перших етапах перебування в центрі та поступове розширення функціональних обов'язків на подальших етапах впливає на зміну набутих під час вживання ПАР стереотипів поведінки.

Це завдання є надзвичайно важливим, оскільки, як стверджують учені В. Афанасьєв, Я. Гілінський, С. Ваїсов, О. Єгоров, під впливом ПАР суттєво порушується структура ціннісних орієнтацій з виходом на перший план бажання наркотизації (Афанасьєв, Гілінський, 1993, Ваїсов, 2008, Єгоров, 2007). Під впливом хімічної речовини виникає психічна деградація, загострюються прояви егоцентризму, брехливості, потайливості, маніпулятивної поведінки. Фактично систему ціннісних орієнтацій слід будувати наново. Починається ця робота ще до початку курсу реабілітації, але основна реалізація такого завдання відбувається у другій половині курсу. Спочатку на перший план виходять вітальні (біологічні) цінності, пов'язані з власним здоров'ям. На подальше формування ціннісної структури впливає вся атмосфера Центру та проходження курсу реабілітації (Методичні рекомендації, 2004). Так, вимога до чесності поборює брехливість, трудотерапія привчає до відповідальності, колективізму тощо. Крім того, пацієнт у тверезому стані зовсім по-іншому оцінює минулу поведінку. Це особливо добре помітно при відповідях на одні й ті самі питання одразу після детоксикації і через 3–4 місяці.

Таблиця 1

Ціннісне та анти-ціннісне ставлення особистості до світу, до людей, до себе

Об'єкти ставлення (цінності)	Ціннісне ставлення (показники розвитку соціальності)	Анти-ціннісне ставлення (показники особистісного регресу наркозалежних, асоціальності)
<i>Ставлення до світу</i>		
Сім'я	Повага до сімейних традицій, гордість за свій рід, своє прізвище	Соціальна безгрунтовність, ігнорування відповідальності за продовження життя, роду
Вітчизна	Громадянськість, патріотизм	Соціальне утриманство, патерналізм
Земля	Любов до природи, дбайливе відношення до її багатств	Споживацтво, гедонізм
Мир	Миролюбність та неприйняття насилля	Агресія, мілітаризм
Праця	Працелюбність, прагнення до соціальної творчості	Лінощі, безпорадність
Культура	Інтелігентність	Хамство, вандалізм

Знання	Допитливість, освіченість	Неуцтво, неосвіченість
<i>Ставлення до інших людей</i>		
Людина така, як Я сама	Гуманність	Жорстокість
Людина як не Я (альтер-Его)	Альтруїзм	Егоїзм
Людина не така, як Я	Толерантність	Ксенофобія, націоналізм, расизм
<i>Ставлення до самого себе, до власного здоров'я</i>		
Я-тілесне	Піклування про власне здоров'я, бажання вести здоровий спосіб життя	Пристрасть до шкідливих звичок, негативізм по відношенню до власного здоров'я
Я-душевне	Самосприйняття і душевне здоров'я	Недовіра до своєї самості, комплекс неповноцінності
Я-духовне	Свобода-самостійність, самовизначеність, самореалізованість	Несвобода особистості, перетворення особистості на «соціального пішака»

У сучасній парадигмі лікування залежностей значну роль відіграє біхевіоральний підхід, згідно з яким наркозалежних необхідно навчати нових форм поведінки, яка не призводитиме до саморуїнування, тому наступний підетап нерозривно пов'язаний саме з необхідністю корекції поведінки наркозалежних.

Висновки. Умовою формування ціннісних орієнтацій у наркозалежних вважатимемо сформовану соціальність, що характеризує наркозалежного як соціального суб'єкта і дозволяє йому позитивно самореалізуватися в суспільстві. Методологічною основою для формування ціннісних орієнтацій стали філософські передумови ціннісного та анти-ціннісного ставлення наркозалежної особистості до світу, до людей, до себе. Результатом сформованості цінностей у сфері ставлення до світу у наркозалежних будуть такі прояви як повага до сімейних традицій, гордість за свій рід, своє прізвище, громадянськість, патріотизм, любов до природи, дбайливе відношення до її багатств, миролюбність та неприйняття насилля, працелюбність, прагнення до соціальної творчості, інтелігентність, допитливість, освіченість відповідно. Результатом сформованості соціальності через ставлення наркозалежних до інших людей» в вважатимемо гуманність, альтруїзм і толерантність, а в сферах ставлення наркозалежної особи до самої себе і власного здоров'я – піклування про власне здоров'я, бажання вести здоровий спосіб життя, самосприйняття і душевне здоров'я, свобода-самостійність, самовизначеність, самореалізованість. Практичне втілення ідеї формування ціннісних орієнтацій у наркозалежних відбувається завдяки цілеспрямованому формуванню особистісної системи цінностей завдяки соціальному перевихованню в умовах реабілітаційного центру.

Проведене дослідження дозволило визначити перспективні питання розвитку соціальності наркозалежних, які стосуються розробки сутності і змісту формування конструктивних способів поведінки як прояву набутої соціальності наркозалежних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайсов, 2008 – Вайсов С. Б. Наркотическая и алкогольная зависимость: практическое руководство по реабилитации детей и подростков. СПб., 2008. 272 с.
2. Гишинский, Афанасьев, 1993 – Гишинский Я. И., Афанасьев В. С. Социология девиантного (отклоняющегося) поведения и социального контроля: учеб. пособие. СПб., 1993. 254 с.
3. Гуссерль, 2005 – Гуссерль Э. Избранные работы. М., 2005. 464 с.
4. Егоров, 2007. – Егоров А. Ю. Нехимические зависимости: монография, СПб., 2007. 190 с.
5. Енциклопедія, 2013 – Енциклопедія для фахівців соціальної сфери: Київ – Сімферополь, 2013. 536 с.
6. Методичні рекомендації, 2004 – Методичні рекомендації з питань організації та функціонування центрів ресоціалізації наркозалежних: К., 2004. 200 с.
7. Фромм, 1989 – Фромм Э. Бегство от свободы; Человек для себя: Минск, 1998. 478 с.
8. Чернецька, 2015 – Чернецька Ю. І. Вплив чинників десоціалізації на формування наркозалежної особистості // Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. Вип. 14. С. 330–336.
9. Шопенгауер, 1987 – Шопенгауер А. Свобода воли на основе морали: две основные проблемы этики: СПб., 1987. 467 с.

REFERENCES

1. Vaisov, 2008 – Vaisov S. B. Narkotycheskaya i alkohol'naya zavisimost'. Prakticheskoe rukovodstvo po reabilitatsii detej i podrostkov [Drug and alcohol addiction: practical guidance on rehabilitation of children and teenagers]. 2008. 272 p. [in Russian]
2. Gilinskij Ya. Y'. Sociologiya deviantnogo (otklonyayushhegosya) povedeniya i social'nogo kontrolya: [Sociology of the deviant (deviating) behavior and social control] Education guidance, 1993. 254 p. [in Russian]
3. Gusserl', 2005 – Gusserl' E. Izbrannye raboty [Selected works], 2005. 464 p. [in Russian]
4. Egorov, 2007 – Egorov A. Yu. Nehimcheskie zavisimosti [Nonchemical dependences], 2007. 190 p. [in Russian]
5. Enciklopediya dlya fahivciv social'noyi sfery [Encyclopedia for specialists of social sphere], 2013. 536 p. [in Ukrainian].
6. Metodychni rekomendatsiyi z pytan' organizatsiyi ta funkcionuvannya centriv resotsializatsiyi narkozaleznyh [Methodical recommendations on the organization and functioning of centres for the social reintegration of drug addicts], 2004. 200 p. [in Ukrainian]
7. Fromm, 1998 – Fromm E. Begstvo ot svobody; Chelovek dlya sebya [Escape from freedom, Man for himself], 1998. 478 p. [in Russian]
8. Chernets'ka, 2015 Chernets'ka Yu. I. Vplyv chynnykiv desotsializatsiyi na formuvannya narkozaleznoyi osobystosti [The influence of factors of desocialization on the formation of drug-dependent person], 2016. p.p. 330–336. [in Ukrainian].
9. Shopengauyer, 1987 – Shopengauyer A. Svoboda voli na osnove morali: dve osnovnyye problemy etiki [Free will on the basis of morals: two main problems of ethics], 1987. 467 p. [in Russian]

Статтю подано до редакції 15.02.2018 р.